

ДЕРЖАВНА АРХІВНА СЛУЖБА УКРАЇНИ

**ЦЕНТРАЛЬНИЙ ДЕРЖАВНИЙ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИЙ
АРХІВ УКРАЇНИ**

На правах рукопису

Залізничний транспорт у документах ЦДНТА України

Залізничне машинобудування

Довідково-інформаційне видання

Харків

2014

Залізничний транспорт у документах ЦДНТА України. Залізничне машинобудування : довідково-інформаційне видання / Укл. А. О. Алексєєнко, М. А. Балишев, О. І. Барикіна (відповід. виконавець), А. О. Ларін. – Х. : ЦДНТА України, 2014. – 152 с.

Довідково-інформаційне видання знайомить дослідників зі складом та змістом архівної науково-технічної документації з фондів ЦДНТА України у галузі залізничного машинобудування, зокрема, залізничного локомотивобудування. Довідник призначається дослідникам історії науки і техніки, широкому загалу технічної інтелігенції.

© ЦДНТА України, 2014

© Алексєєнко А. О., 2014

© Балишев М. А., 2014

© Барикіна О. І., 2014

© Ларін А. О., 2014

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
Розділ 1. До історії фондоутворювачів та організацій-розробників науково-технічної документації ЦДНТА України в галузі залізничного машинобудування.....	11
Розділ 2. Паровозобудування.....	22
2.1. Пасажирські паровози.....	27
<i>Пасажирський паровоз типу 1-3-0 серії Н^В і Н⁶</i>	27
<i>Пасажирський паровоз типу 2-3-0 серії Б</i>	29
<i>Пасажирський паровоз типу 1-3-1 серії С</i>	30
<i>Пасажирський паровоз типу 1-3-1 серії С^В</i>	31
<i>Пасажирський паровоз типу 1-3-1 серії С^У</i>	33
<i>Пасажирський паровоз типу 1-4-2 серії ІС</i>	35
<i>Пасажирський паровоз типу 1-4-2 серії ІС з конденсацією пари (ІС^К)</i>	38
<i>Пасажирський паровоз типу 1-4-2 серії ІС обтічної форми</i>	38
2.2. Вантажні паровози.....	40
<i>Товарний паровоз типу 0-5-0 серії Е (тип 1917 року)</i>	40
<i>Товарний паровоз типу 0-5-0 серії Е^У</i>	42
<i>Товарний паровоз типу 0-5-0 серії Е^М</i>	43
<i>Товарний паровоз типу 1-5-1 серії ФД (ФД20 і ФД21)</i>	45
<i>Товарний паровоз типу 1-5-1 серії ФД^К (з конденсацією пари)</i>	49
<i>Товарний паровоз типу 1-5-1 серії ФД^М (паровоз підвищеної економічності з котлом системи академіка С. П. Сиромятнікова)</i>	50
<i>Товарний паровоз типу 1-5-0 серії СО і СО^В</i>	52
<i>Дослідний товарний паровоз типу 1-5-2 серії ОР23</i>	55
<i>Товарний паровоз типу 1-5-1 серії ОР18 (ЛВ)</i>	58
<i>Вантажний паровоз типу 1-5-1 серії ОР21</i>	61
<i>Вантажний паровоз типу 1-5-0 серії Л</i>	63
<i>Вузькоколіїний паровоз типу 0-4-0 серії Гр</i>	64
2.3. Теплопаровози.....	66
<i>Вантажний теплопаровоз типу 1-5-1 серії ТП1</i>	66
<i>Товарний теплопаровоз типу 1-5-1, заводський номер 8001</i>	66
2.4. Матеріали конференцій.....	69
2.5. Науково-дослідна документація.....	71

Розділ 3. Тепловозобудування.....	72
3.1. Тепловози з електричною передачею.....	80
<i>Вантажопасажирський магістральний тепловоз типу 2(2₀-2₀) серії ТЕ2.....</i>	<i>80</i>
<i>Вантажний магістральний тепловоз типу 2(3₀-3₀) серії ТЕ3.....</i>	<i>82</i>
<i>Вантажний магістральний тепловоз типу 2(3₀-3₀) серії ТЕ100.....</i>	<i>86</i>
<i>Вантажний магістральний тепловоз типу 2(3₀-3₀) серії ТЕ101.....</i>	<i>88</i>
<i>Вантажний магістральний тепловоз типу 2(3₀-3₀) серії ТЕ103.....</i>	<i>89</i>
<i>Вантажний магістральний тепловоз типу 2(3₀-3₀) серії ТЕ110.....</i>	<i>91</i>
<i>Вантажний магістральний тепловоз типу 2(3₀-3₀) серії 2ТЕ10Л.....</i>	<i>92</i>
<i>Маневровий тепловоз типу 2₀-2₀ серії ТЕ^В (ТЕ^Л).....</i>	<i>94</i>
3.2. Тепловози з гідравлічною передачею.....	96
<i>Вантажопасажирський магістральний тепловоз типу 2(2₀-2₀) серії ТГ100.....</i>	<i>97</i>
<i>Вантажопасажирський магістральний тепловоз типу 2(2₀-2₀) серії ТГ102.....</i>	<i>99</i>
<i>Вантажний магістральний тепловоз типу 3₀-3₀ серії ТГ105.....</i>	<i>102</i>
<i>Вантажний магістральний тепловоз типу 3₀-3₀ серії ТГ106.....</i>	<i>104</i>
<i>Маневровий тепловоз типу 2₀-2₀ серії ТГМ2 (ТГ^В).....</i>	<i>106</i>
3.3. Науково-дослідна документація.....	109
Розділ 4. Проекти підприємств залізничного машинобудування і залізничної	
інфраструктури	120
НАУКОВО-ДОВІДКОВИЙ АПАРАТ.....	127
Перелік фондів ЦДНТА України, використаних у довіднику.....	127
Перелік комплексів документів ЦДНТА України, представлених в довіднику.....	128
Географічний покажчик.....	130
Іменний покажчик.....	131
Об'єктний покажчик.....	136
Список ілюстрацій.....	143
Список скорочень і аббревіатур.....	147
Список використаної літератури.....	149

ПЕРЕДМОВА

Залізничний транспорт – це єдиний складний і багатовимірний виробничо-технологічний комплекс, найважливішою його складовою є власне залізниця, котра включає розгалужену систему залізничної інфраструктури, а саме залізничну колію, штучні споруди (мости, тунелі, вокзали, станції, депо), пристрої сигналізації, централізації і блокування, контактну мережу (прилади електропостачання, тягові підстанції). Інша основна його складова – рухомий склад, тяговий (локомотиви) і не тяговий (вагони). Технічні характеристики і конструктивні особливості саме локомотивів зумовлюють діяльність усього залізничного транспорту. До експлуатаційної частини залізничного транспорту відносяться, насамперед, диспетчерське керування і розробка оптимальних прийомів керування процесом перевезень. Залізничне машинобудування – галузь транспортного машинобудування, підприємства якої виготовляють різноманітні види тягового рухомого складу, колійних та вантажно-розвантажувальних машин і устаткування, вагонів для залізничного транспорту [35, с. 187].

Першим заводом, котрий долучився до залізничного машинобудування у Російській імперії, до складу якої входили українські землі, став Олександрівський завод у Санкт-Петербурзі, у 1845 році він почав будувати локомотиви для Петербурзько-Московської (Миколаївської) залізниці. Вже з 1870-х років паровози будували ще і Камсько-Воткінський, Невський, Коломенський, Мальцевський і Людинівський заводи, але вже у 1880-х роках паровозобудування зосередилося фактично лише на Коломенському машинобудівному заводі. У 1890-х роках паровозобудування освоїли Брянський, Сормовський, Харківський, Путилівський і Луганський машинобудівні заводи. Харківський завод, заснований у 1895 році, став першим спеціалізованим паровозобудівним заводом у Російській імперії, саме з цього часу починається відлік початку розвитку залізничного локомотивобудування в Україні, а протягом ХХ ст. саме українські підприємства стали одними із світових лідерів у галузі залізничного машинобудування.

Луганський паровозобудівний завод¹ було засновано 3 травня 1896 року як частину Російського товариства машинобудівних заводів Гартмана. Перший

¹ У періоди з 1935 по 1958 і з 1970 по 1990 роки у зв'язку із перейменуванням міста Луганськ у Ворошиловград носив назву Ворошиловградського заводу імені Жовтневої революції.

паровоз на заводі було збудовано у 1900 році – паровоз серії О^Д. Усього за період 1900–1956 років на підприємстві випущено близько 12 тис. одиниць локомотивів (майже 40 типів паровозів і їх модифікацій, у тому числі експериментальних). З середини 50-х років ХХ ст. Ворошиловградський завод став провідним підприємством Радянського Союзу з проектування і будівництва тепловозів.

Центральний державний науково-технічний архів України – унікальна установа нашої держави, завданням якої є централізоване зберігання історично значущої науково-технічної документації з різних галузей науки і промисловості. У 1973 році до архіву на зберігання від Ворошиловградського тепловозобудівного заводу ім. Жовтневої революції (фонд Р-25) надійшли перші документи з галузі залізничного локомотивобудування: проекти знакових паровозів радянського часу – серій ФД, ЛВ, СО, ІС тощо. У 1976 році було прийнято на зберігання альбоми креслеників до паровозів за період 1903–1931 років (фонд Р-39). Протягом 1979–1987 років архів комплектувався науково-технічною документацією до низки проектів тепловозів, розроблених фахівцями ВПЗ ім. ЖР (фонд Р-25), це і як локомотиви, котрі вироблялися серійно, так і дослідні зразки. У 1976 році від Харківського політехнічного інституту (фонд Р-42) архів прийняв на зберігання НТД до тепловозу серії ТЕ2, у 2012 році – звіти про науково-дослідні роботи у галузі тепловозобудування. Першим підприємством галузі транспортного машинобудування, НТД до проекту якого з 1977 року зберігається в архіві, став Харківський завод тепловозного електрообладнання (фонд Р-49). У 1987–1989 роках від Дніпропетровського державного проектно-вишукувального інституту «Дніпродіпротранс» (фонд Р-86) надійшли проектні документи до підприємств залізничної інфраструктури. У 2007 році фонди ЦДНТА України поповнилися архівними документами до проекту Крюківського вагонобудівного заводу (до фонду Р-33), у 2001 році – Муромського стрілкового заводу (до фонду Р-245).

На 01.01.2014 р. залізничне машинобудування (локомотивобудування) та галузь проектування підприємств залізничного машинобудування представлені у ЦДНТА України в архівних документах із 7 фондів, до складу яких входять 26 комплексів науково-технічної документації за період 1903–1992 роки.

У 1987 році у ЦДНТА України було розроблено «Тематичний огляд з історії розвитку важкого і транспортного машинобудування УРСР», в якому були

розглянуті, зокрема, архівні документи з галузі залізничного локомотивобудування, котрі на той час знаходилися на зберіганні в архіві, це низка проектів паровозів і проекти тепловозів ТЕ2, ТГ100, ТГ102.

У 2013 році у ЦДНТА України було складено тематичний перелік архівних документів «Залізничний транспорт у документах ЦДНТА України» як один із етапів підготовки даного довідково-інформаційного видання. До переліку увійшли документи з 21 фонду архіву, це проекти залізниць, залізничних мостів та тунелю, під'їзних шляхів до промислових підприємств, вокзалів, проекти паровозів і тепловозів, звіти про науково-дослідні роботи у галузі проектування тепловозів, проекти будівництва підприємств залізничного машинобудування і залізничної інфраструктури.

При підготовці довідника укладачі мали за мету вперше в архівній практиці в Україні максимально комплексно репрезентувати ретроінформацію цінних конструкторських вітчизняних розробок, переданих на державне зберігання до ЦДНТА України і включених у Національний архівний фонд.

Актуальність розробки даного тематичного довідково-інформаційного видання зумовлена підвищенням інтересу спеціалістів та ентузіастів залізничної справи до історії розвитку транспортної галузі, залізничного машинобудування, зокрема, локомотивобудування, котре багато в чому визначало досягнення науки і техніки свого часу, необхідністю ґрунтовного висвітлення складу і змісту документів ЦДНТА України з даної теми і введення їх в науковий обіг.

Об'єктом дослідження є розвиток залізничного машинобудування, зокрема локомотивобудування, відображений у документах ЦДНТА України. Предмет дослідження – документи з фондів ЦДНТА України з означеного питання. Метою роботи є ознайомлення дослідників зі складом та змістом архівної НТД з історії залізничного машинобудування, залучення інформації документів до наукового обігу.

Джерельною базою при складанні довідника послужили власне документи з фондів ЦДНТА України, історико-технічні праці залізничної тематики, зокрема, щодо напрямів розвитку конструкторської думки у галузі проектування залізничного рухомого складу, довідкові посібники до різних видів локомотивів, технічні енциклопедії, інші архівні джерела, електронні ресурси.

Архівна НТД з тематики залізничного локомотивобудування у фондах ЦДНТА України є неоднорідною та складається із виданих альбомів креслеників паровозів, котрі відображають певний, часто нормативно закріплений, етап розвитку конструкції локомотиву; із конструкторської документації до проектів паровозів і тепловозів, ці архівні документи надають змогу прослідкувати еволюцію конструкторської думки у проектуванні локомотивів, оскільки характеризуються повнотою і вичерпністю; зі звітів про науково-дослідну роботу, про випробування, із технічних розрахунків, різного роду супровідної і розпорядчої документації тощо; із фотографій і фотоальбомів паровозів, їх вузлів і етапів будівництва.

Проектна документація з галузі будівництва підприємств залізничного машинобудування та залізничної інфраструктури представлена в архіві окремими комплексами документів на різних стадіях проектування, котрі характеризують певний етап розвитку об'єкту.

Довідково-інформаційне видання структуроване з огляду на необхідність розкрити склад і зміст архівної НТД і визначити їх місце в науково-технічній еволюції вітчизняного залізничного машинобудування. Упорядники виділили 4 розділи, а саме:

1. До історії фондоутворювачів та організацій-розробників науково-технічної документації ЦДНТА України в галузі залізничного машинобудування. Окреслюється історія та сучасний стан 5 заводів галузі транспортного машинобудування, котрі внесли значний вклад в розвиток вітчизняного локомотивобудування та НТД розробки яких знаходяться на зберіганні у ЦДНТА України.
2. Паровозобудування. Наведено коротку історію вітчизняного розвитку галузі; всередині розділу виділено наступні підрозділи: пасажирські паровози (проаналізовано склад і зміст науково-технічної документації до 8 типів локомотивів та їх модифікацій), вантажні паровози (до 12 типів та їх модифікацій), теплопаровози (до 2 експериментальних зразків), матеріали конференцій (щодо проектування і випуску паровозу СО), науково-дослідна документація (внесено теоретичні розробки у галузі паровозобудування).
3. Тепловозобудування. Наведено коротку історію вітчизняного розвитку галузі; всередині розділу виділено наступні підрозділи: тепловози з електричною передачею (проаналізовано склад і зміст науково-

технічної документації до 8 типів локомотивів, в тому числі експериментальних), тепловози з гідравлічною передачею (до 5 типів, в тому числі дослідних), науково-дослідна документація (складено анотації до звітів з науково-дослідної роботи у галузі тепловозобудування, основним розробником яких був Харківський політехнічний інститут).

4. Проекти підприємств залізничного машинобудування і залізничної інфраструктури. Проаналізовано склад і зміст проектно-конструкторської документації до 5 проектів об'єктів галузі, окреслені їх історія і сучасний стан.

Даний довідник є першим у ЦДНТА України досвідом підготовки видання із детальним висвітленням складу і змісту архівної конструкторської документації. Запропонована методика описування є апробацією методичних рекомендацій «Підготовка довідково-інформаційного видання за конструкторською документацією (із фондів ЦДНТА України)», котрі розроблено в архіві.

При складанні описової статті до об'єкту упорядники вважали за необхідне окреслювати історію його проектування і функціонування, визначати місце та значення в розвитку залізничного машинобудування, зазначати технічні характеристики об'єкту локомотивобудування. У результаті аналізу науково-технічної документації до проектів паровозів виявилось можливим виділити іменні і фірмові деталі та вузли конструкцій, назви яких зазначені на архівних документах, оскільки даний напрямок є перспективним для подальших досліджень з історії науки і техніки.

Для довідника було розроблено ґрунтовний науково-довідковий апарат, виділено переліки фондів та комплексів НТД ЦДНТА України, представлених у ньому, розміщено географічний покажчик. Іменний покажчик до видання «Залізничний транспорт у документах ЦДНТА України. Залізничне машинобудування» налічує близько 700 персоналій, задіяних у галузі залізничного машинобудування (інженерів-конструкторів, науковців, керуючих осіб тощо).

Об'єктний покажчик містить переліки промислових підприємств та об'єднань і науково-дослідних та проектно-конструкторських організацій, представлених у довіднику, для покажчика виокремлено серії і типи локомотивів, іменні і фірмові конструкції та вузли у складі креслеників паровозів, складові силової установки тепловозів.

При опрацюванні архівної конструкторської НТД для складання довідника упорядниками виявлялися показові документи, котрі представлені у виданні у якості ілюстрацій (37 документів з НТД до паровозів і 28 документів – до тепловозів).

Уперше була проведена робота із виявлення авторів проектів у галузі залізничного локомотивобудування та складу колективу конструкторів, котрі працювали над розробкою, використовуючи у якості джерела безпосередньо архівну науково-технічну документацію з фондів ЦДНТА України. У конструкторській документації, датованій першою чвертю ХХ ст., такі відомості або зовсім не зазначалися, або, у поодиноких випадках, наявні у формі особистих підписів, котрі ідентифікувати не виявилось можливим. Науково-технічна документація другої чверті ХХ ст. надає більші можливості для ідентифікації авторів-проектувальників, оскільки правилам оформлення проектів, зокрема, креслеників, внесення таких даних передбачалося, проте реалізувалося часто шляхом позначення особистого підпису, що ускладнило роботу у даному напрямку та змушує визнати неповноту представлених у довіднику даних. В архівній НТД другої половини ХХ ст. відомості про авторів-конструкторів зазначені повно, що відкриває широкі можливості у вивченні складу персоналій, котрі внесли значний вклад у розвиток вітчизняного залізничного машинобудування. Місця роботи, посади та функції виконавців також визначалися за архівною НТД, тобто наведені у довіднику на час розробки конкретного проекту.

Довідниково-інформаційне видання розроблене згідно з планом науково-видавничої діяльності ЦДНТА України на 2014–2018 роки у 2014 році у відділі використання інформації документів. Керівники роботи – М. А. Балишев, канд. істор. наук, доцент кафедри історії науки і техніки Національного технічного університету «ХПІ», заступник директора ЦДНТА України, А. О. Алексеєнко, начальник відділу використання інформації документів ЦДНТА України, відповідальний виконавець – О. І. Барикіна, провідний спеціаліст відділу використання інформації документів ЦДНТА України. До підготовки роботи активно долучився та надав цінні поради А. О. Ларін, канд. техн. наук, доцент кафедри історії науки і техніки НТУ «ХПІ», безпосередньо ним написані вступні частини до розділів 2 і 3, підрозділ 3.3.

Із повнотекстовою версією видання можна ознайомитися у читальному залі ЦДНТА України.